

Луїджі Парейзон

ІСТИНА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ¹

INTRODUZIONE

PENSIERO ESPRESSIVO E RIVELATIVO

*1. Considerazione storicistica e discussione
speculativa.*

Uno dei luoghi comuni più diffusi nella cultura odierna è una concezione genericamente ma integralmente storicistica⁽¹⁾, per la quale ogni epoca ha la sua filosofia, e il significato d'un pensiero filosofico risiede nella sua aderenza al proprio tempo⁽²⁾. Non si tratta più dello storicismo classico, che, interpretando la storia come progressiva smantestazione della verità, e quindi le filosofie particolari come gradi di sviluppo della verità totale, finiva per conferire un significato speculativo alla stessa corrispondenza d'una filosofia alla sua situazione storica⁽³⁾. Si tratta invece d'uno storicismo integrale, che nega alla filosofia quell valore di verità cui essa sembra ambire per la stessa natura del suo pensiero, e non le riconosce altro valore che d'essere espressione del proprio tempo⁽⁴⁾.

Questo tipo di storicismo, più che da una rigorosa formulazione concettuale, trae la propria forza dall'essere oggi la mentalità imperante e il criterio più o meno consapevole della valutazioni correnti di gran parte degli

ВСТУП

ВИРАЖАЛЬНЕ ТА ОПРИЯВНЮВАЛЬНЕ МИСЛЕННЯ

*1. Настанова історизму та спекулятивна
дискусія*

Однією з найпомітніших особливостей сучасної культури є панування загальної, однак цілісної істористської концепції⁽¹⁾, згідно з якою кожна епоха має свою філософію, а значення філософського мислення полягає у належності власному часові⁽²⁾. Уже не йдеться про класичний історизм, який призводив до надання спекулятивного значення самій відповідності окремої філософії до її історичної ситуації, коли тлумачив історію як прогресивну маніфестацію істини, а окремі філософії – у свою чергу як шаблі розвитку абсолютної істини⁽³⁾. Натомість йдеться про цілісний історизм, який відмовляє філософії у тій цінності істини, до якої вона, схоже, прагне через саму природу свого мислення, і який не визнає за нею іншої цінності, ніж бути проявом власного часу⁽⁴⁾.

Цей тип історизму могутній не лише через строге концептуальне формулювання, а й тому, що становить сьгодні панівну ментальність і слугує більш-менш усвідомленим критерієм поточних оцінок людей

© В. Березіна, переклад, 2011

¹ Переклад з іт. Вікторії Березіної за Pareyson L. Verità e interpretazione; Pref. di G. Riconda. – Milano: Mursia, 1971. – P. 15-31.

uomini di cultura, cioè un vero e proprio *idolum theatri*⁽⁵⁾. Io credo ch'esso non sia né da accettare né da ripudiare totalmente: bisogna piuttosto trovare il limite entro il quale è giusto applicarlo e oltre il quale è necessario respingerlo⁽⁶⁾. La discriminazione è insita, a parer mio, nella stessa realtà storica del pensiero filosofico⁽⁷⁾. Vi sono filosofie che, per quanto ambiscano, con la loro pretesa di formulazione universale, a conseguire un valore di verità, non riescono ad altro che ad esprimere il loro tempo⁽⁸⁾. Con esse una discussione speculative è inutile e inopportuna: l'unica valutazione cui si prestino è il riscontro dell'aderenza del loro pensiero alla situazione storica⁽⁹⁾. Qui la funzione critica del metodo storicistico si rivela positiva e proficua: un profondo bisogno di sincerità induce a scorgere nelle loro affermazioni teoriche nient'altro che una vana pretesa, o un'inconsapevole illusione, o un equivoco mascheramento; e un vivo senso storico sa restituire a questo pensiero, così radicalmente svuotato di verità, un suo significato, ravvisandolo nella sua capacità di esprimere il proprio tempo⁽¹⁰⁾. Ma vi sono filosofie che nell'atto di esprimere il proprio tempo sono anche e soprattutto una rivelazione della verità⁽¹¹⁾: ad esse il metodo storicistico, inteso in quella maniera, non si può applicare se non a patto di travisarle completamente nella loro natura, la quale richiede invece, dopo un'opportuna collocazione storica, una discussione schiettamente speculativa⁽¹²⁾.

Considerazione storicistica e discussione speculativa non devono dunque intendersi come due modi diversi di fare la storia del pensiero filosofico⁽¹³⁾: non si tratta di due metodi esclusivi che si contendano l'intera storia della filosofia, ma di due metodi coesistenti che hanno il compito di dividerla⁽¹⁴⁾. *Realmente* vi sono filosofie che sono, per così dire, soltanto «espressive» e filosofie che sono soprattutto «rivelative»⁽¹⁵⁾: solo le prime devono essere sottoposte alla storicizzazione a cui le chiama il metodo storicistico, e non basta tutta la loro apparenza o la loro pretesa di verità per innalzarle al merito d'una discussione filosofica⁽¹⁶⁾; e solo le seconde assurgono a questo livello, di meritare e insieme suscitare una discussione speculativa, e non basta il lato «espressivo» che inevitabilmente va congiunto con la loro portata rivelativa a legittimarne una critica storicistica, intesa a svuotarle della verità

сучасної культури, тобто є справжнісіньким *idolum theatri*⁽⁵⁾. Я не думаю, що його варто повністю схвалювати чи повністю відкидати, а радше необхідно встановити межі його застосування, в яких він є дієвим, якщо ж ці межі порушуються – відмовлятися від нього⁽⁶⁾. Дискримінація властива, як на мене, самій історичній реальності філософського мислення⁽⁷⁾. Існують філософії, які не здатні на більше, ніж виражати свій час, хай би як вони прагнули стати універсальними в пошуках істини⁽⁸⁾. З ними марно та недоцільно вести спекулятивну дискусію. Їх можна оцінювати винятково на підставі прояснення належності їхнього мислення до історичної ситуації⁽⁹⁾. Критична функція істористського методу видається тут позитивною та корисною. Глибока потреба у щирості змушує побачити в їхніх теоретичних положеннях порожню претензію або неусвідомлювану ілюзію, або багатозначне маскування, тоді як живий історичний смисл здатен повернути цьому радикально позбавленому істини мисленню його значення, яке полягає в його здатності виражати свій час⁽¹⁰⁾. Та водночас існують філософії, які в акті вираження свого часу передусім оприявнюють істину⁽¹¹⁾. До них неможливо застосувати розглянутий вище істористський метод, щоб повністю не викривити їхню природу, яка натомість вимагає справжньої спекулятивної дискусії після історичного аналізу⁽¹²⁾.

Тому настанова історизму та спекулятивна дискусія не мають розглядатися як два різні способи написання історії філософського мислення⁽¹³⁾. Йдеться про два методи, перед якими стоїть завдання поділити між собою історію філософії, вони не є винятковими і не протистоять один одному⁽¹⁴⁾. Можна сказати, що *насправді* існують лише «виражальні» філософії та такі, що є передусім «оприявнювальними»⁽¹⁵⁾. Лише перші мають зазнавати історизації, до якої їх закликає істористський метод, і не стане усієї їхньої позірності та домагання істини, щоб піднести їх до рівня філософської дискусії⁽¹⁶⁾. Лише другі підносяться до рівня спекулятивної дискусії, на яку вони заслуговують і яку водночас самі провокують. Їм не досить «виражального» боку, він доконче має поєднуватися з їхнім оприявнювальним значенням, щоби легітимізувати критику історизму, яка має на меті відокремити їх від істини та

e misurarle col semplice metro dell'aderenza alla situazione storica⁽¹⁷⁾.

Giova dunque approfondire la differenza tra il pensiero ch'è mero prodotto storico e il pensiero che manifesta la verità, senza dimenticare che questa distinzione non riguarda soltanto la filosofia, ma costituisce un dilemma di fronte al quale l'uomo si trova in ciascuna delle sue attività⁽¹⁸⁾: l'uomo deve scegliere se *essere* storia o *avere* storia, se identificarsi con la propria situazione o farne un tramite per attingere l'origine, se rinunciare alla verità o darne una rivelazione irripetibile⁽¹⁹⁾. Ciò dipende dal modo con cui l'uomo liberamente – e non mi fermo qui a indagare la specialissima natura di questa libertà originaria in cui risiede non solo l'essere dell'uomo, ma lo stesso suo rapporto con l'essere – dal modo dunque con cui l'uomo liberamente prospetta la propria situazione⁽²⁰⁾. Egli può prospettarla come collocazione soltanto storica o come collocazione anzitutto metafisica, come semplice confine dell'esistenza o come apertura all'essere, come limitazione inevitabile e fatale o come via d'accesso alla verità⁽²¹⁾: da quest'alternativa deriva alla persona la possibilità di ridursi a mero prodotto storico o farsi prospettiva vivente sulla verità, e al pensiero la possibilità d'essere una semplice espressione del tempo o una rivelazione personale del vero⁽²²⁾.

2. *Espressione del tempo e rivelazione della verità*

Il pensiero rivelativo è sempre insieme espressivo, perché la verità non si offre se non all'interno d'ogni singola prospettiva⁽¹⁾: la verità è accessibile solo mediante un insostituibile rapporto personale e formulabile solo attraverso la personale via d'accesso ad essa⁽²⁾. Il pensiero che muove da questa solidarietà originaria di persona e verità è al tempo stesso ontologico e personale, e quindi insieme rivelativo ed espressivo, cioè esprime la persona nell'atto di rivelare la verità e rivela la verità nella misura in cui esprime la persona, senza che l'uno dei due aspetti prevalga sull'altro⁽³⁾. Possiamo sovrapporre noi stessi alla verità, ma allora la verità è oscurata anzi che rivelata, e il tempo si trasforma in uno schermo opaco e impenetrabile, e noi diventiamo incomprensibili

оцінювати їх за допомогою простої міри належності до історичної ситуації⁽¹⁷⁾.

Отож слід удокладнити відмінність між мисленням, яке становить простий історичний продукт, і мисленням, яке маніфестує істину, не забуваючи, що таке розрізнення стосується не лише до філософії, а являє собою дилему, перед якою стоїть людина, хай там чим вона б переймалася⁽¹⁸⁾. Людина має обирати: *бути* історією чи *мати* історію, ототожнитися з власною ситуацією чи збити її шляхом, який приведе до основи, відмовитися від істини чи неповторно її оприявнити⁽¹⁹⁾. Це залежить від способу, в який людина вільно зображає власну ситуацію – я тут не зупиняюсь на розгляді виняткової природи цієї первинної свободи, в якій полягає не лише буття людини, а й сам її стосунок до буття⁽²⁰⁾. Вона може зображати її як суто історичний факт або як передусім метафізичний факт, як просту межу існування чи як відкритість до буття, як неминуче і фатальне обмеження чи як шлях сходження до істини⁽²¹⁾. Ця альтернатива пропонує особі можливість редукуватися до простого історичного продукту або стати живою перспективою на істину, а мисленню – можливість бути простим вираженням часу або особистим оприявненням істинного⁽²²⁾.

2. *Вираження часу і оприявнення істини*

Оприявнювальна думка є завжди водночас виражальною, тому що істина не дається інакше, ніж у межах перспективи окремого індивіда⁽¹⁾. Істина доступна лише у незамінному особистому стосунку та увиразнювана лише через особистий шлях доступу до неї⁽²⁾. Мислення, яке відштовхується від цієї первинної солідарності особи та істини, є заразом онтологічним та особистим, а отже, одночасно оприявнювальним та виражальним, тобто увиразнює особу в акті оприявнення істини і оприявнює істину тією мірою, якою її увиразнює особа, при цьому жоден з двох аспектів не переважає над іншим⁽³⁾. Ми можемо вивіщитися над істиною, але тоді істина буде радше затемненою, ніж оприявненою, а час перетвориться на тьмянний і

a noi stessi⁽⁴⁾. Si può credere di scoprire la verità prescindendo da noi stessi e dalla nostra situazione, ma allora la verità dilegua, perché non abbiamo saputo adoperare l'unico organo di cui disponiamo per coglierla, cioè la nostra stessa persona⁽⁵⁾.

La situazione storica, lungi dall'essere un ostacolo alla conoscenza della verità, quasi che potesse deformatla storicizzandola e moltiplicandola⁽⁶⁾, ne è l'unico veicolo, purché si sappia recuperarne l'originaria apertura ontologica⁽⁷⁾: allora l'intera persona, nella sua singolarità, diventa organo rivelatore, il quale, lungi dal volersi sovrapporre alla verità, la coglie nella propria prospettiva, e quindi ne moltiplica la formulazione nell'atto stesso che la lascia unica⁽⁸⁾. Il pensiero rivelativo attesta in tal modo la propria pienezza: ancorato all'essere e radicato nella verità, esso ne deriva direttamente i propri contenuti e il proprio significato, e la situazione si fa via di accesso alla verità solo in quanto vi diventa sostanza storica della persona⁽⁹⁾.

Nel pensiero rivelativo si accade così che per un verso tutti dicono la stessa cosa e per l'altro ciascuno dice un'unica cosa: tutti dicono la stessa cosa, cioè la verità, che non può essere che unica e identica, e ciascuno dice un'unica cosa, cioè dice la verità nel proprio modo, nel modo che *solum* è suo⁽¹⁰⁾; ed è vero pensatore colui che non solo dice la verità unica, la quale nella sua infinità può bene accomunare tutte le prospettive per diverse che siano, ma anche insiste per tutta la vita a dire e ripetere quell'unica cosa ch'è la sua interpretazione della verità, perché quella continua ripetizione è il segno ch'egli, lungi dal limitarsi ad esprimere il tempo, ha attinto la verità⁽¹¹⁾.

La verità è dunque unica e intemporale all'interno delle molteplici e storiche formulazioni che se ne danno⁽¹²⁾; ma una tale unicità che non si lascia compromettere dalla moltiplicazioni delle prospettive non può essere che un'infinità che tutte le stimola e le alimenta senza lasciarsi esaurire da alcuna di esse e senza privilegiarne nessuna⁽¹³⁾; il che significa che nel

непрозорий екран, і ми станемо незрозумілими для самих себе⁽⁴⁾. Можна вірити у відкриття істини, не зважаючи на нас самих та нашу ситуацію, але тоді істина зникає через наше невміння користуватися єдиним органом, який ми маємо у розпорядженні, щоб схопити її, нашою власною особою⁽⁵⁾.

Історична ситуація далеко не є перепорою у пізнанні істини, так ніби вона могла б викривити її історизацією та помноженням⁽⁶⁾. Ситуація є єдиним транспортним засобом, головне вміти зберегти у ній первинну онтологічну відкритість⁽⁷⁾. Тоді ціла особа у своїй сингулярності стає оприявнювальним органом, який зовсім не хоче вивисуватися над істиною, натомість він схоплює її у своїй власній перспективі, а тому помножує її формулювання самим актом, залишаючи істину єдиною⁽⁸⁾. Оприявнювальне мислення засвідчує таким чином власну повноту: об'якорене у бутті та вкорінене в істині, воно безпосередньо черпає з них свої змісти і власне значення; ситуація стає шляхом доступу до істини лише настільки, наскільки стає історичною сутністю особи⁽⁹⁾.

В оприявнювальному мисленні, з одного боку, *усі* висловлюють *те саме*, а, з другого, *кожен* висловлює *унікальну річ*. Усі висловлюють *те саме*, тобто істину, яка не може бути єдиною та тотожною, і *кожен* висловлює *унікальну річ*, тобто висловлює істину у свій спосіб, у такий спосіб, що є *solum*² його⁽¹⁰⁾. Справжнім мислителем тут є той, хто не просто висловлює унікальну істину, яка у своїй нескінченності може досить добре узагальнювати усе наявне розмаїття перспектив, а й не припиняє висловлювати і повторювати цю унікальну річ, тобто свою інтерпретацію істини, протягом усього життя; це безперервне повторення означає, що він не обмежився лише увиразненням часу, а досягнув істини⁽¹¹⁾.

Отож істина залишається єдиною та позачасовою в усіх можливих історичних формулюваннях⁽¹²⁾. І така унікальність, яку не компроментує розмаїття перспектив, є нічим іншим, як нескінченністю, яка породжує та живить ці всі формулювання, не дозволяючи вичерпати себе жодною з них і не віддаючи переваги жодній з них⁽¹³⁾. Це

² *Solum* (лат.) – лише, тільки.

pensiero rivelativo la verità risiede più come sorgente e origine che come oggetto di scoperta⁽¹⁴⁾. Come non può essere rivelazione della verità quella che non è personale, così non può essere verità quella che non è colta come inesauribile⁽¹⁵⁾. Solo come inesauribile la verità si affida alla parola che la rivela, conferendole una profondità che non si lascia mai esplicitare completamente né interamente chiarire⁽¹⁶⁾.

3. Caratteri del pensiero che disconosce il vincolo di persona e verità.

Ciò che caratterizza il pensiero rivelativo è dunque la completa armonia che vi regna fra il dire, il rivelare e l'esprimere: il dire è al tempo stesso e inseparabilmente rivelare ed esprimere⁽¹⁾. Che la parola sia rivelativa è segno della validità pienamente speculativa d'un pensiero non dimentico dell'essere, e che la parola sia espressiva è segno della concretezza storica d'un pensiero non dimentico del tempo⁽²⁾. Ora nel pensiero rivelativo la parola rivela la verità nell'atto che esprime la persona e il suo tempo, e viceversa⁽³⁾. L'aspetto espressivo e storico non solo non va a scapito dell'aspetto rivelativo e teorico, ma piuttosto lo sorregge e lo alimenta, perché la stessa situazione è prospettata come apertura storica alla verità intemporale⁽⁴⁾. D'altra parte l'aspetto rivelativo non può fare a meno di quello espressivo e storico, perché della verità non si dà manifestazione oggettiva, ma si tratta di coglierla sempre all'interno d'una prospettiva storica, cioè d'un'interpretazione personale⁽⁵⁾.

Ma quando la libertà cessa di reggere il vincolo originario di verità e persona, tutto si trasforma⁽⁶⁾. La verità dilegua, lasciando il pensiero vuoto e disancorato, e scompare anche la persona, ridotta a mera situazione storica⁽⁷⁾. L'armonia fra dire, rivelare ed esprimere si rompe, e tutti i rapporti ne risultano sconvolti e profondamente alterati⁽⁸⁾. Rivelazione ed espressione si separano definitivamente: senza verità, l'aspetto rivelativo della parola è puramente apparente, e si riduce a una razionalità vuota e priva di contenuto⁽⁹⁾; non più riferita alla persona nella sua apertura rivelativa, ma alla situazione nella sua mera temporalità, l'espressione diventa inconsapevole e occulta⁽¹⁰⁾. La natura della parola degenera e si sfalda: da un lato un discorso la cui vuota

significa, che in оприявнювальному мисленні істина постає не так предметом відкриття, як джерелом і основою⁽¹⁴⁾. Оприявнення істини завжди особисте, а істина – невичерпна⁽¹⁵⁾. Лише завдяки своїй невичерпності істина покладається на слово, яке її оприявнює, надаючи йому глибини, якої воно ніколи повністю не експлікує і не прояснює⁽¹⁶⁾.

3. Риси мислення, яке не визнає зв'язку особи та істини

Отож оприявнювальному мисленню властива повна гармонія між говорінням, оприявненням та увиразненням: говоріння є водночас і нерозривно оприявненням і увиразненням⁽¹⁾. Коли слово оприявнювальне, то йдеться про цілковито спекулятивну значущість мислення, яке не хестує буттям, а коли виражальне – про історичну конкретність мислення, яке не хестує часом⁽²⁾. Отож в оприявнювальному мисленні слово оприявнює істину в акті, який виражає особу та її час, і навпаки⁽³⁾. Виразальний та історичний аспект не лише не шкодить оприявнювальному і теоретичному аспектові, а навпаки підтримує та підживлює його, позаяк саму ситуацію бачать як історичну відкритість до позачасової істини⁽⁴⁾. З іншого боку, оприявнювальний аспект не може важити менше, ніж виразальний та історичний, оскільки не буває об'єктивної маніфестації істини; йдеться лише про те, щоби завжди схоплювати її у рамках історичної перспективи, тобто особистої інтерпретації⁽⁵⁾.

Коли ж первинний зв'язок істини та особи більше не тримається на свободі, все змінюється⁽⁶⁾. Істина розпоршується, від чого мислення стає порожнім та необ'якореним, і зникає також особа, бо стає просто історичною ситуацією⁽⁷⁾. Гармонія між говорінням, оприявненням та вираженням руйнується, і всі зв'язки порушуються та посутньо спотворюються⁽⁸⁾. Оприявнення та вираження повністю розбігаються: без істини оприявнювальний аспект слова є суто позірним та зводиться до порожньої, знезмисленої раціональності⁽⁹⁾, яка відсилає вже не до особи в її оприявнювальній відкритості, а до ситуації в її чистій темпоральності, де вираження стає неусвідомленим та прихованим⁽¹⁰⁾. Природа слова тут занепадає та

razionalità non si presta che a un'utilizzazione tecnica e strumentale, e dall'altro, mascherato dal discorso esplicito, il vero significato di esso, cioè l'espressione del tempo⁽¹¹⁾.

Giova seguire più da vicino questa peripezia per cui al pensiero ontologico si sostituisce il pensiero storico, al discorso speculativo il discorso espressivo, alla parola rivelatrice la parola strumentale⁽¹²⁾. Separato dalla verità, il pensiero conserva, del suo carattere rivelativo, solo l'apparenza, cioè una vuota razionalità, i cui concetti debbono rinviare, per il proprio significato, all'altro aspetto del pensiero, cioè al suo carattere espressivo⁽¹³⁾. Ma il divorzio fra la rivelazione della verità e l'espressione della persona, turbando l'intima costituzione della parola, produce uno sfasamento fra il discorso esplicito e l'espressione profonda: la parola dice una cosa, ma ne significa un'altra⁽¹⁴⁾. Per trovare il vero significato del discorso bisogna considerare il pensiero non per quel che dice, ma per quel che tradisce, cioè non per le sue conclusioni esplicite, per la sua coerenza razionale, per l'universalità dei suoi concetti, ma per l'inconscia base che vi si esprime, cioè la situazione, il momento storico, il tempo, l'epoca⁽¹⁵⁾.

Ciò implica una seconda conseguenza: l'identificazione del pensiero con la situazione⁽¹⁶⁾. Il pensiero è in tal modo completamente storicizzato, perché non fa che esprimere la situazione storica e accettare d'esser valutato in base alla sua aderenza al tempo in cui sorge⁽¹⁷⁾. S'apre la via al culturalismo, che fa rientrare tutto il pensiero in una generica storia della cultura, intesa a metterne in luce solo l'aspetto espressivo, senza pregiudizio del suo eventuale valore speculativo⁽¹⁸⁾; al biografismo, che riduce il pensiero a un'espressione incomunicabile della situazione in cui ognuno sarebbe inesorabilmente murato come in una prigione invalicabile⁽¹⁹⁾; allo storicismo più o meno spinto, che riduce tutto il pensiero a semplice espressione della situazione storica, negandogli la possibilità di uscire dal proprio tempo⁽²⁰⁾.

Assistiamo in tal modo a una terza conseguenza: l'intervallo che s'apre fra il discorso esplicito e l'espressione profonda è quello del mascheramento⁽²¹⁾, cioè di quell'inconscia ingenuità o malafede per cui il

rozкладається: з одного боку, бачимо мовлення, порожня раціональність якого придається лише на технічне та інструментальне застосування, з другого – справжнє значення слова, тобто вираження часу, приховане від експліцитного мовлення⁽¹¹⁾.

Треба розглянути ближче цю плутанину, через яку онтологічне мислення заступається історичним мисленням, спекулятивне мовлення – виражальним, оприявнювальне слово – інструментальним⁽¹²⁾. Мислення, відокремлене від істини, зберігає від свого оприявнювального характеру лише позірність, тобто порожню раціональність, поняття якої мають відсилати, відповідно до свого значення, до іншого аспекту мислення – його виражального характеру⁽¹³⁾. Проте розрив між оприявненням істини і вираженням особи веде до зсуву між експліцитним мовленням та глибинним вираженням, порушуючи внутрішню будову слова: слово каже одне, а означає інше⁽¹⁴⁾. Щоб віднайти справжнє значення мовлення, необхідно зважати не на те, що мислення каже, а на те, що воно викривляє, тобто не на його експліцитні висновки, не на його раціональну побудову, не на універсальність його понять, а на виражене у ньому несвідоме підгрунтя, тобто на ситуацію, історичний момент, час, епоху⁽¹⁵⁾.

Звідси випливає другий наслідок – *отождошення мислення з ситуацією*⁽¹⁶⁾. У такий спосіб мислення повністю історизується, тому що просто увиразнює історичну ситуацію та погоджується, щоб його оцінювали на підставі належності до часу його розгортання⁽¹⁷⁾. Це веде або до культуралізму, який вписує усе мислення до загальної історії культури та переймається висвітленням лише його виражального аспекту, вважаючи за передсуд його ймовірне спекулятивне значення⁽¹⁸⁾, або до біографізму, який редукує мислення до неповідомлюваного вираження ситуації, до якої кожен неминуче замураваний, мов до неприступної в'язниці⁽¹⁹⁾, або до більш-менш виразного історизму, який зводить усе мислення до простого вираження історичної ситуації, разом відмовляючи йому у можливості перевершити свій час⁽²⁰⁾.

Так само розгляньмо третій наслідок: простір, який відкривається між експліцитним мовленням та глибинним вираженням, є простором *маскування*⁽²¹⁾, тобто тієї несвідомої наївності або несумлінності, через які

pensiero assolutizza una situazione storica, dandosi l'aria di raggiungere una universalità speculativa, ma in fondo non facendo che esprimere la situazione nella sua mera temporalità⁽²²⁾. Il discorso concettuale del pensiero storico, che trascina sempre con sé contenuti di verità, sia pure degradati e svuotati, e che presuppone pur sempre un intento speculativo, sia pure frustrato e inevaso, non fa altro che dare un'apparenza di razionalità e di eternità, a ciò che di fatto non è che pragmatico e temporale, cioè fornire la concettualizzazione di condizioni storiche e la razionalizzazione di atteggiamenti pratici⁽²³⁾.

Con ciò il pensiero storico manifesta la sua inevitabile destinazione pragmatica e strumentale: e questa è la quarta conseguenza che incontriamo, la quale viene chiaramente in luce nelle filosofie cosiddette demistificanti⁽²⁴⁾, come il prassismo pampoliticistico, che converte le ideologie da mere espressioni del tempo in congrui strumenti di azione, e le varie forme di sperimentalismo, che risolvono la funzione del pensiero nell'elaborazione delle più diverse tecniche razionali⁽²⁵⁾. Queste filosofie sono il recupero del razionalismo dopo la demistificazione del pensiero soltanto espressivo: il pensiero privo di verità, se vuole avere un significato razionale che non si riduca al mascheramento della situazione storica, non può non diventare ragione pragmatica e tecnica⁽²⁶⁾. Si conclude così la peripezia del pensiero soltanto espressivo e storico: la consapevole rinuncia alla verità culmina necessariamente nella deliberata accettazione della funzione esclusivamente strumentale del pensiero⁽²⁷⁾.

4. Discorso criptico e discorso semantico: demistificazione e interpretazione

Se ora esaminiamo più da vicino le caratteristiche dei due tipi di pensiero che (lasciando deliberatamente da parte la scienza, che costituisce problema a sé) ho sommariamente delineato⁽¹⁾ – da un lato il pensiero esperto della verità, ontologico e personale insieme, e quindi inseparabilmente rivelativo ed espressivo, e dall'altro il pensiero puramente storico, in cui l'assenza del carattere rivelativo finisce per compromettere anche l'espressione, e ridurla a un'indiretta razionalizzazione della situazione temporale, con un'ineludibile

misлення абсолютизує історичну ситуацію, удаючи, ніби досягає спекулятивної універсальності, а насправді лише виражаючи ситуацію в її простій темпоральності⁽²²⁾. Поняттє мовлення історичного мислення, яке завжди має до діла з істинними смислами, хай навіть викривленими та вихолощеними, та яке, хай там як, передбачає спекулятивний намір, хай навіть змарнований та невтілений, лише створює позірність раціональності та вічності того, що насправді не є ні прагматичним, ні темпоральним, тобто лише забезпечує концептуалізацію історичних умов і раціоналізацію практичних підходів⁽²³⁾.

Цим історична думка виявляє своє неминуче *прагматичне та інструментальне призначення*. Так ми подибуємо четвертий наслідок, який добре видно на так званих демістифікувальних філософіях⁽²⁴⁾, серед них панполітичний праксизм, який перетворює ідеології з простих виражень часу на відповідні інструменти впливу, а також різні форми експерименталізму, які реалізують функцію мислення у розробці різних раціональних технік⁽²⁵⁾. Ці філософії є відновленням раціоналізму після демістифікації суто виражального мислення. Якщо позбавлене істини мислення хоче мати раціональне значення, яке не зводиться до маскування історичної ситуації, воно не може не стати прагматичним та технічним розумом⁽²⁶⁾. Так дається взнаки прогріх суто виражального та історичного мислення: свідомо відмова від істини доконче завершується рішучим схваленням винятково інструментальної функції мислення⁽²⁷⁾.

4. Містичний дискурс та семантичний дискурс: демістифікація та інтерпретація

Якщо ми зараз укладимо риси двох типів мислення, які (умисно оминаючи науку, яка сама по собі становить проблему) я в цілому описав⁽¹⁾ – з одного боку, мислення, яке переймається істиною, водночас онтологічне та особисте, а отже, нерозривно оприявнювальне та виражальне, і, з іншого боку, суто історичне мислення, в якому відсутність оприявнювального характеру zarazом знеславлює вираження, бо зводить його до непрямой раціоналізації темпоральної ситуації з неминучим інструментальним

vocazione strumentale e tecnica⁽²⁾ – la prima cosa che in essi ci colpisce è una specie di intervallo fra ciò ch'è detto e ciò che non è detto: in entrambi la parola evoca qualcosa di non esplicito che contiene il vero significato del discorso⁽³⁾. Ma ben diversa nei due casi è la portata e la funzione del non esplicito⁽⁴⁾.

Anzitutto: nel pensiero storico la parola dice una cosa ma ne significa un'altra; nel pensiero rivelativo la parola rivela molto più di quanto non dica⁽⁵⁾. Nel primo caso ciò che la parola dice è una costruzione concettuale, e ciò ch'essa veramente significa dev'essere cercato al livello dell'espressione, inconsapevole e mascherata, della situazione storica⁽⁶⁾: la parola non rivela né manifesta né illumina, ma copre e cela e nasconde: il suo λέγειν è un χρῦπτειν⁽⁷⁾. Nel secondo caso la parola è rivelatrice, ed è eloquente non solo per quello che essa dice, ma anche per quello ch'essa non dice⁽⁸⁾: infatti ciò ch'essa dice è quella stessa verità che risiede in essa come inesauribile, e quindi molto più come non detta che come detta⁽⁹⁾. Come inesauribile, la verità risiede nella parola senza identificarsi, ma riservandosi sempre, χατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης χρεῖττονα⁽¹⁰⁾: è una presenza che non coincide con l'esplicitazione, e quindi apre la possibilità d'un discorso ulteriore e sempre nuovo⁽¹¹⁾. La presenza della verità nella parola ha un carattere originario: è la scaturigine da cui rampolla incessantemente il pensiero, sí che ogni nuova rivelazione, più che avvicinarsi progressivamente a un'impossibile manifestazione totale, è la promessa di nuove rivelazioni⁽¹²⁾, e ha quindi un carattere assai più sollecitativo che approssimativo⁽¹³⁾. Si tratta d'un λέγειν ch'è un σημαίνειν: la parola significa per la sua fertile gravidanza, che oltrepassa la sfera dell'esplicito senza sminuirlo, ma anzi irraggiandosene⁽¹⁴⁾. Nel pensiero senza verità l'esplicito è così poco significativo che, dovendo cercare in altro il proprio significato, rinvia all'espressione nascosta dal discorso: comprendere in tal caso significa smascherare, cioè sostituire il sottinteso all'esplicito⁽¹⁵⁾. Nel pensiero rivelativo invece l'esplicito è talmente significativo che vi si avverte chiaramente la presenza d'una fonte inesauribile di significati⁽¹⁶⁾: comprendere significa allora interpretare, cioè approfondire l'esplicito per cogliervi quell'infinità dell'implicito ch'esso stesso annuncia e contiene⁽¹⁷⁾.

ta технічним ухилом⁽²⁾ – то перша річ, яка нас в них дивує, це своєрідна прогалина між сказаним і несказаним: в обидвох випадках слово вказує на щось неекспліцитне, яке містить справжнє значення мовлення⁽³⁾. Однак в обох випадках дуже різною є роль та функція неекспліцитного⁽⁴⁾.

Отож в історичному мисленні слово каже одне, а означає інше, тоді як в оприявнювальному мисленні слово оприявнює набагато більше того, що каже⁽⁵⁾. У першому випадку те, що каже слово, є поняттєвою конструкцією, а те, що воно насправді означає, треба шукати на рівні несвідомого і замаскованого вираження історичної ситуації⁽⁶⁾. Слово не оприявнює, не виявляє, не висвітлює, а затуляє, застує і приховує: його λέγειν становить χρῦπτειν⁽⁷⁾. У другому випадку слово оприявнювальне, красномовне не тільки через те, що каже, а й через те, що не каже⁽⁸⁾. Справді-бо, воно каже те, що є тією самою істиною, яка міститься у ньому як невичерпна, а отже, є здебільшого несказаною, ніж сказаною⁽⁹⁾. Будучи невичерпною, істина міститься у слові, не отожднюючись з ним, а завжди перебуваючи у ньому, χατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης χρεῖττονα⁽¹⁰⁾: це присутність, яка не збігається з експлікацією, тому вона уможливує подальше і завжди нове мовлення⁽¹¹⁾. Присутність істини у слові первинна, вона є джерелом, з якого невпинно струменить мислення так, що кожне нове оприявлення є не поступовим наближенням до нездійсненої повної маніфестації, а обіцянкою нових оприявнень⁽¹²⁾. Тому присутність істини у слові є радше спонукою, ніж орієнтиром⁽¹³⁾. Йдеться про λέγειν, який є σημαίνειν: слово щось означає завдяки своїй плідній повноті, яка перевершує царину експліцитного, проте не зменшує її, а, навпаки, розширює⁽¹⁴⁾. У мисленні без істини експліцитне є таким незначущим, що відсилає до прихованого вираження мовлення, будучи змушеним шукати власне значення у чомусь іншому: розуміти у такому разі означає викривати, тобто робити імпліцитне експліцитним⁽¹⁵⁾. Натомість в оприявнювальному мисленні експліцитне є таким значущим, що у ньому одразу дається взнаки присутність невичерпного джерела значень⁽¹⁶⁾. У такому разі розуміти означає інтерпретувати, тобто поглиблювати експліцитне, щоби схопити у

Inoltre: il pensiero storico non dice quel che fa; il pensiero rivelativo non dice tutto⁽¹⁸⁾. Nel primo caso c'è una vera e propria discrepanza fra il dire e il fare, dovuta all'ingenuità o alla malafede, per cui l'enunciazione razionale nasconde la vera motivazione⁽¹⁹⁾: l'aspetto esplicito, ch'è una pretesa rivelazione della verità, è in aperto contrasto con la realtà sottintesa, ch'è la situazione che vi si esprime⁽²⁰⁾. Nel secondo caso invece il discorso ha il proprio significato in sé, ma in modo sorgivo, sempre emergente, sí che ne risulta un continuo intervallo fra ciò ch'è detto e ciò che resta da dire⁽²¹⁾. Propriamente i termini di parte e tutto non sono i piú adatti a descrivere la rivelazione della verità⁽²²⁾: rivelare la verità non significa né conoscerla tutta, mediante la rimozione d'un velo che ne impedisca la visione completa, né coglierne semplici parti, di cui desiderare l'integrazione progressiva o lamentare la fatale inadeguatezza⁽²³⁾. Il pensiero rivelativo raggiunge il suo scopo anche se non giunge al «tutto detto», οὐτὼ βαλὺν ἔχει⁽²⁴⁾: il suo ideale non è l'enunciazione compiuta d'una realtà piú o meno adeguabile, ma l'incessante manifestazione d'un'origine inesauribile⁽²⁵⁾. La verità non si lascia cogliere che come inesauribile, e questo appunto è l'unico modo di coglierla «tutta»⁽²⁶⁾. Non c'è rivelazione che dell'inesauribile e dell'inesauribile non ci può essere che rivelazione⁽²⁷⁾, trattandosi non di cogliere la verità una volta per tutte o di deplorare l'impossibilità di darne una formulazione definitiva, ma di trovare un'apertura ad essa, e trarne un barlume o un lampo, che, per quanto fioco e fugace, è estremamente diffusivo, essendo inesauribile la verità che vi appare⁽²⁸⁾.

Ancora: nel pensiero storico il non detto è fuori della parola, mentre nel pensiero rivelativo il non detto è presente nella parola stessa⁽²⁹⁾, sí che mentre nel primo caso comprendere significa annullare il non detto, e portarlo alla completa esplicitazione, sanando la discrepanza fra dire e fare⁽³⁰⁾, invece nel secondo caso comprendere significa rendersi conto che la verità non si possiede se non nella forma di doverla cercare ancora⁽³¹⁾. Se nel pensiero storico si tratta di annullare il sottinteso nell'atto di scoprirlo, di smascherare il divario fra il detto e il non detto, di recuperare la totalità del

ньому цю нескінченність імпліцитного, яку воно саме виказує і містить у собі⁽¹⁷⁾.

Ба більше: історичне мислення не каже того, що робить, оприявнювальне мислення не каже усього⁽¹⁸⁾. У першому випадку наявна достеменно розбіжність між казанням і робленням, спричинена наївністю або несумлінністю, де раціональне викладення приховує свою справжню мотивацію⁽¹⁹⁾. Експліцитний аспект, який претендує на оприявлення істини, явно розбігається з імпліцитною реальністю, тобто ситуацією, яка у ньому увиразнюється⁽²⁰⁾. Натомість у другому випадку мовлення спонтанно містить своє значення у собі, яке завжди може розвинути, через що існує постійний розрив між сказаним і тим, що лишається ще сказати⁽²¹⁾. Насправді поняття частини і цілого не придатні для опису оприявлення істини⁽²²⁾, адже оприявити істину не означає ані пізнати її всю шляхом усунення запови, що заважає цілісному баченню, ані схопити у ній окремі частини з наміром їхнього поступового об'єднання чи нарікати на їхню фатальну невідповідність⁽²³⁾. Оприявнювальне мислення досягає своєї мети, навіть якщо не може «сказати усього», οὐτὼ βαλὺν ἔχει⁽²⁴⁾: його ідеалом є не завершене пояснення більш-менш впорядкованої реальності, а невпинна маніфестація невичерпної основи⁽²⁵⁾. Істину годі схопити як вичерпну, і усвідомлення цього є єдиним способом схопити її «усю»⁽²⁶⁾. Невичерпне завжди в оприявненні, оприявнюють завжди невичерпне⁽²⁷⁾. Йдеться не про те, щоби схопити істину раз і назавжди чи нарікати на неможливість її остаточного формулювання, а про те, щоб стати відкритим до неї, і досягнути в істині просвітлення чи осяяння, яке, позаяк тьмяне та минуше, є вкрай нечітким, у цьому дається знаки невичерпності істини⁽²⁸⁾.

Крім того, в історичному мисленні неказане перебуває поза словом, тоді як в оприявнювальному мисленні неказане присутне у самому слові⁽²⁹⁾. Отож у першому випадку розуміти означає скасувати неказане, і повністю його експлікувати, долаючи розбіжність між казанням і робленням⁽³⁰⁾, у другому випадку – давати собі справу в тім, що істину не посідають інакше, ніж у формі необхідності шукати її знову⁽³¹⁾. Якщо в історичному мисленні йдеться про скасування прихованого значення в акті його відкриття, про виявлення відмінності між сказаним і

discorso e del suo significato, insomma di operare la demistificazione, dopo di che il compito è finito⁽³²⁾, invece nel pensiero rivelativo il compito è infinito, perché la verità si offre alla parola proprio in quanto non completamente esplicitabile, e rende possibile il discorso solo in quanto vi risiede senza esaurirsi, e non si lascia catturare in un'enunciazione completa proprio in quanto alimenta una rivelazione continua⁽³³⁾, e adduce come indizio della sua presenza proprio l'intervallo fra l'esplicito e l'implicito, consegnandosi così all'unica forma di conoscenza capace di cogliere e possedere un infinito, cioè all'interpretazione⁽³⁴⁾. La demistificazione recupera l'irrazionalità inferiore del pensiero storico al culto razionalistico dell'esplicito⁽³⁵⁾, mentre l'interpretazione assicura la presenza della verità in un processo di rivelazione incessante e in un'infinità di prospettive penetranti⁽³⁶⁾: la demistificazione ristabilisce una totalità mentre l'interpretazione attesta l'inesauribile⁽³⁷⁾.

5. Inoggettività della verità

A questo punto si potrebbe essere indotti a ritenere che, come il pensiero storico non rivela il suo vero significato se non è sottoposto a un processo di demistificazione, così il pensiero rivelativo non appare nella sua vera natura se non si assoggetta a un trattamento di demitizzazione⁽¹⁾. E infatti il pensiero rivelativo sembra possedere i caratteri del mito: poiché la verità non si offre se non all'interno d'una prospettiva e non è colta se non come inesauribile⁽²⁾, il discorso che la riguarda ha la duplice caratteristica d'esser sempre molteplice e mai tutto esplicito: sempre molteplice, cioè personale ed espressivo, e mai tutto esplicito, cioè indiretto e significativo⁽³⁾; e non son questi, appunto, i caratteri del mito, in cui *vis veri* trova nell'espressione della persona l'ambiente più propizio per annunciarsi⁽⁴⁾, e il discorso parla indirettamente del suo assunto, svelandolo per lampi piuttosto che esaurendo in maniera oggettiva^{(4)?}

Ma qui si rende indispensabile una precisazione, intesa ad evitare che nel discorso filosofico s'insinuino la nebulosità d'un mal inteso

несказаним, про відновлення цілісності мовлення і його значення, а отже, про здійснення демістифікації, після якої завдання закінчено⁽³²⁾, то в оприявнювальному мисленні завдання нескінченне, тому що істина дається у слові настільки, наскільки не експлікується повністю, і уможливує мовлення лише настільки, наскільки міститься у ньому, не вичерпуючися, і не дає змоги полонити себе у повному висловленні настільки, наскільки живить невпинне оприявнення⁽³³⁾, й ознакою своєї присутності наводить саму відстань між експліцитним та імпліцитним, покладаючися таким побитом на єдину форму пізнання, що здатна схопити нескінченне і посідати його, тобто на інтерпретацію⁽³⁴⁾. Демістифікація відшкодовує нижчу ірраціональність історичної думки раціоналістичним культом експліцитного⁽³⁵⁾, інтерпретація забезпечує присутність істини в процесі невпинного оприявнення та в нескінченності взаємопов'язаних перспектив⁽³⁶⁾: демістифікація відновлює тотальність, інтерпретація засвідчує невичерпне⁽³⁷⁾.

5. Необ'єктивувальність істини

У цьому питанні треба бути невідгласом, щоб вважати, ніби історичне мислення не оприявнить свого справжнього значення, якщо не буде демістифіковане, а оприявнювальне мислення не постане у своїй справжній природі, якщо не буде розміфотворене⁽¹⁾. Справді-бо, оприявнювальне мислення, здається, має риси міфу, оскільки істина не дається інакше, ніж у рамках якоїсь перспективи, і не схоплюється інакше, ніж як невичерпна⁽²⁾. Мовлення, яке стосується до істини, має подвійну характеристику, бо завжди є розмаїтим і ніколи не експліцитним повністю: завжди розмаїте, тобто особисте та виразжальне, і ніколи повністю не експліцитне, тобто непряме та значуще⁽³⁾. І чи не через ці риси міфу *vis veri*³ знаходить у вираженні особи найсприятливіше середовище для саморозкриття, а мовлення говорить про свою задачу непрямо, не так об'єктивно вичерпуючи її, як спалахоподібно відкриваючи^{(4)?}

Тут необхідно зробити уточнення, робити яке зазвичай уникають, стосовно того, що у філософському мовленні вбачають тинь

³ *Vis veri* (лат.) – сила істини.

misticismo⁽⁵⁾. Certo, affermare che la verità non si offre se non all'interno d'ogni singola prospettiva senza mai identificarsi con nessuna di esse, e che la verità non può esser colta che come inesauribile, cioè risiede nella parola non come presenza compiutamente esplicitata, ma come origine e sorgente, significa affermare che la verità è fondamentalmente inoggettivabile⁽⁶⁾. Per un verso, infatti, se la verità non si offre se non all'interno d'una prospettiva personale che già la interpreta e la determina, è impossibile un raffronto tra la verità in sé e la formulazione che se ne dà⁽⁷⁾: per noi la verità è inseparabile dall'interpretazione personale che ne diamo non meno di quanto noi stessi siamo inseparabili dalla prospettiva in cui la cogliamo⁽⁸⁾: noi non possiamo uscire dal nostro punto di vista per coglierla in una presunta indipendenza che valga a farne un criterio con cui misurare dall'esterno la nostra formulazione di essa⁽⁹⁾. Per l'altro verso, se la verità non può esser colta che come inesauribile, essa più che oggetto e risultato è origine e impulso⁽¹⁰⁾, e il pensiero, più che parlarne come se fosse un tutto concluso, deve contenerla e muoverne e alimentarsene, trovandovi lo slancio del proprio corso, la fonte dei propri contenuti, la misura del proprio esercizio⁽¹¹⁾, e nel pensiero essa risiede come una presenza tanto più attiva ed efficace quanto meno configurabile e definibile⁽¹²⁾.

Tutto ciò non esce dai limiti della normale esperienza, e l'ampio arco dell'operosità umana ne offre numerose analogie⁽¹³⁾. L'impossibilità del confronto caratterizza in generale l'interpretazione, come ad esempio l'esecuzione d'un'opera d'arte o la ricostruzione d'un evento storico, ove a tal segno l'esecuzione vuol rendere l'opera nella pienezza della sua realtà sensibile e la ricostruzione storica vuol dare l'evento qual esso realmente fu⁽¹⁴⁾, ch'esse stesse *sono* il loro oggetto, e non una copia di esso, sí che manca la possibilità del confronto fra la realtà da interpretare e l'interpretazione stessa, perché tanto l'opera per l'esecutore quanto l'evento per lo storico non s'offrono fuori dall'interpretazione ch'essi ne danno⁽¹⁵⁾. E di presenze attivissime anche se non configurabili è costellata l'intera esperienza dell'uomo⁽¹⁶⁾: come quando nel processo della produzione artistica l'opera d'arte agisce come

зляжкісного містицизму⁽⁵⁾. Звісно, стверджувати, що істина дається не інакше, як у сингулярній перспективі, при цьому з жодною з них ніколи не будучи тотожною, і що істину можна схопити не інакше, ніж як невичерпну, оскільки вона міститься у слові не як повністю експлікована присутність, а як основа і джерело, означає стверджувати, що істина фундаментально необ'єктивувальна⁽⁶⁾. З одного боку, справді-бо, нема як зіставити істину в собі з тим, як її формулюють, якщо істина не дається інакше, ніж у рамках особистої перспективи, яка її вже інтерпретує та визначає⁽⁷⁾, адже для нас істина невідокремлювана від особистої інтерпретації, яку ми їй даємо через власну невідокремлюваність від перспективи, в якій ми схоплюємо істину⁽⁸⁾. Ми не можемо вийти за межі нашої точки погляду, щоб схопити істину в уявній незалежності, яка відігравала б роль зовнішнього критерію, завдяки якому ми оцінили б наше формулювання істини⁽⁹⁾. З іншого боку, якщо істина не може бути схоплена окрім як невичерпною, то вона є радше основою та поштовхом, ніж об'єктом і результатом⁽¹⁰⁾, а мислення, замість того, щоби казати про цілковиту висловленість істини, має радше містити її, рухати її та жити нею, знаходячи у цьому поштовх для власного поступування, джерело власних змістів, міру власної роботи⁽¹¹⁾. У мисленні присутність істини тим активніша та дієвіша, чим вона менш чітка та визначувана⁽¹²⁾.

Це все не виходить за межі нормального досвіду, де широке поле людської діяльності пропонує численні аналогії⁽¹³⁾. Загалом інтерпретацію характеризує неможливість зіставлення. Візьмімо для прикладу виконання мистецького твору або реконструкцію історичної події. Прагнення у виконанні відтворити твір у повноті його чуттєвої реальності утілює таку неможливість, те ж само з історичною реконструкцією, яка хоче подати подію такою, якою вона була насправді⁽¹⁴⁾. Твір і подія самі є своїм об'єктом, а не його копією, тому бракує можливості зіставити реальність, яку інтерпретують, з самою інтерпретацією, бо як твір для виконавця, так і подія для історика не виникають поза їхньою інтерпретацією⁽¹⁵⁾. Увесь досвід людини заповнений такими активними присутностями, навіть якщо вони нечіткі⁽¹⁶⁾. Приміром, під час свого створення мистецький твір

formante prima ancora di esistere come formata⁽¹⁷⁾; o come quando nella lettura d'un libro la comprensione delle parti è resa possibile solo dall'idea del tutto, la quale non si consegue nemmeno alla fine della lettura, dopo percorse tutte le parti, se già non s'era divinata sin dall'inizio⁽¹⁸⁾; o come nei frequentissimi casi di felice corrispondenza fra attesa e scoperta, quali le soluzioni d'un problema, un'illuminazione improvvisa, una simpatia a prima vista, che sgorgano tutte da uno stato di fecondità, in cui la scoperta non è se non il riconoscimento di qualcosa che già si conosceva per un indistinto presagio, e non fa che colmare e precisare un'attesa che già la conteneva e la reclamava⁽¹⁹⁾.

Ma il caso della verità è più radicale di questi esempi che pure sono già così significativi⁽²⁰⁾: la sua inoggettività è originaria e profonda, e si manifesta in un'inarrestabile ulteriorità, per cui la verità si consegna alle più diverse prospettive solo in quanto non si identifica con nessuna di esse, e rende possibile il discorso solo in quanto non si risolve a sua volta in discorso⁽²¹⁾. Non è meraviglia, allora, che si sia pensato di affidare la verità più che alla *vis vocabuli* all'impenetrabilità del silenzio e alla misteriosità del nulla⁽²²⁾. Si giunge così a dire che la verità non ha altro modo di consegnarsi alla parola che quello di sottrarsi ad essa per rifugiarsi nel segreto, e solo mediante questo ritiro la parola si fa eloquente, al punto che veramente parlante è soltanto il silenzio, origine muta d'ogni discorso⁽²³⁾; e che della verità non c'è rivelazione senza occultamento, non solo perché essa non appare che in altro da sé, e qual è in sé non può esser che nascosta⁽²⁴⁾, ma anche perché ogni sua manifestazione, invitando a identificarla e confonderla con la parola rivelatrice, è fonte essa stessa di offuscamento e d'errore⁽²⁵⁾. E si continua affermando che il pensiero non può veramente contenere la verità se non mantenendola in questa sua ineffabilità⁽²⁶⁾: la verità ci viene incontro uscendo dal mistero solo per tornarvi e restarvi, perché il suo modo d'esser presente è propriamente un'assenza, e la sua inoggettività non è che l'indizio d'una sua originaria solidarietà col nulla, e un segno persistente della madre notte⁽²⁷⁾.

поводиться так, ніби існував створеним до створення⁽¹⁷⁾. Під час читання книжки те ж саме, розуміння частин стає можливим лише з огляду на ідею цілого, яку годі збагнути до кінця читання, тобто після досягнення всіх частин, звісно, якщо вона не була вгадана вже з самого початку⁽¹⁸⁾. Або як у поширених випадках щасливої відповідності між очікуванням та відкриттям, розв'язку якоїсь проблеми, непередбачуваного просвітлення, симпатії з першого погляду, – усі вони походять зі стану продуктивності, в якому відкриття не відбувається без визнання чогось, що вже знали з нечітких здогадів, відкриття лише виконує та удокладное очікування, які воно вже містило та обстоювало⁽¹⁹⁾.

Але випадок істини є радикальнішим за ці всі приклади, які вже досить показові⁽²⁰⁾. Її необ'єктивувальність первинна та глибинна і дається взнаки у нездоланній тягlostі. Отож істина розгортається у найрізноманітніших перспективах саме тому, що не ототожнюється з жодною з них, і уможливує мовлення саме тому, що зі свого боку не розчиняється у мовленні⁽²¹⁾. У такому разі годі дивуватися, чому думають, що істину довіряють не так *vis vocabuli*⁴, як непроникливості тиші та таємничості ніщо⁽²²⁾. Отож істину годі передати у слові інакше, ніж через утаємничення у ньому, і саме завдяки цій схованці слово стає красномовним, оскільки справді красномовною є лише тиша, основа робить іншим кожне нове мовлення⁽²³⁾. До того ж оприявлення істини немає без її приховування не лише тому, що вона постає тільки у відмінному від себе, бо такою, якою вона є у собі, вона може бути лише прихованою⁽²⁴⁾, але також тому, що кожна її маніфестація, яку так і хочеться ототожнити і сплутати з оприявнювальним словом, сама є джерелом затьмарення та помилки⁽²⁵⁾. Слід знову повторити, що мислення насправді не могло б містити істину, якби не містило її у цій її неувизначуваності⁽²⁶⁾: істина йде нам назустріч, виходячи з таємниці, лише щоб повернутися та знову залишитися у ній, тому що спосіб її присутності полягає, власне, у відсутності, а її необ'єктивувальність виказує її первинну спорідненість з ніщо та є тривкою ознакою матері-ночі⁽²⁷⁾.

⁴ *Vis vocabuli* (лат.) – смисл слова.

6. *Non il misticismo dell'ineffabile, ma l'ontologia dell'inesairibile.*

Ma per quanto suggestivi e a loro modo significativi, questi termini di teologia negativa sono più adatti all'esperienza religiosa che al discorso filosofico, nel quale non si possono trasferire senza rischio di radicali malintesi⁽¹⁾. Anzitutto il fatto che la verità è inseparabile dalla singola interpretazione senza mai tuttavia identificarsi con essa non autorizza né ad affermare che la verità non si manifesta mai come sé ma solo come altro, né a sostenere che la parola sia sede inadeguata della verità⁽²⁾. Da un lato, se è vero che non si può rivelare la verità se non già interpretandola e determinandola, è anche vero che questa interpretazione e formulazione è appunto una *rivelazione* della verità, e quindi non propriamente altro dalla verità, ma la verità stessa come personalmente posseduta, e non per il fatto d'essere una *rivelazione*⁽³⁾ essa può apparire come un'alterazione o addirittura un travestimento, perché ne è piuttosto un possesso, tanto più genuino quanto più personale e molteplice⁽⁴⁾. Dall'altro lato, se è vero che la parola non può mai essere un'enunciazione esauriente della verità, è anche vero ch'essa è la sede più adatta per accoglierla e conservarla come inesauribile⁽⁵⁾, giacché la verità non tanto si sottrae ad essa per ritirarsi nel segreto, quanto piuttosto le si concede solo stimolandovi e permettendole nuove rivelazioni⁽⁶⁾: la verità non è inafferrabilità pura, rispetto alla quale il nostro discorso resterebbe irrimediabilmente eterogeneo, e quindi sostanzialmente indifferente, e significante solo nella misura in cui si riduce a cifra simbolo allusione⁽⁷⁾, ma è piuttosto un'irradiazione di significati, che si fanno valere non con una svalutazione della parola, ma con una trasvalutazione di essa, conferendole un nuovo spessore e una profondità nuova⁽⁸⁾, in cui l'esplicito perde la propria angustia, e sfugge alla tentazione di isolarsi in una presuntuosa sufficienza, e accetta di annunciare esso stesso la ricchezza dell'implicito che porta dentro di sé⁽⁹⁾.

Inoltre l'esaltazione filosofica del mistero, del silenzio, della cifra, rischia d'essere un semplice capovolgimento del culto razionalistico dell'esplicito e di conservarne tutta la nostalgia⁽¹⁰⁾. Se la verità risiede nella

6. *Не містицизм неувиразюваного, а онтологія невечернього*

Ці терміни негативної теології, хай якими б переконливими та по-своєму значущими вони не були, більше пасують до релігійного досвіду, ніж до філософського дискурсу, до якого їх годі перенести без ризику радикальних непорозумінь⁽¹⁾. Щонайперше те, що істина невіддільна від окремої інтерпретації, однак ніколи не тотожна їй, не дає права стверджувати ні того, що істина ніколи не маніфестує себе саму по собі, а лише як щось інше, ні запевняти, що слово є непридатним місцем для істини⁽²⁾. З одного боку, якщо слушно, що істину не можна оприявнити, заразом не інтерпретуючи і не визначаючи її, тоді також слушно, що ця інтерпретація і формулювання є якраз оприявленням істини, а отже, точно не чимось іншим від істини, а самою істиною, якою володіють особисто, а не тому, що вона є певним оприявленням⁽³⁾; вона може постати перед нами викривленою чи навіть перелицьованою, тому що вона є радше посіданням, тим справжнішим, чим особистішим та розмаїтішим⁽⁴⁾. З іншого боку, якщо слушно, що слово ніколи не може бути вечерним викладом істини, тоді також слушно, що слово є місцем придатнішим для схоплення та збереження її невечерності⁽⁵⁾, оскільки істина прагне не так сховатися у слові, як віддатися йому, тільки щоб стимулювати його і уможливити його нові оприявлення⁽⁶⁾. Істина не є чистою неувиразюваністю, щодо якої наше мовлення залишається неминуче неоднорідним, а тому здебільшого байдужим, і є значущим лише тією мірою, якою редукується до шифру, символу чи натяку⁽⁷⁾. Істина радше випромінює значення, що набувають ваги не завдяки знеціненню слова, а завдяки його переоцінці наданням йому нового змісту та нової глибини⁽⁸⁾. Так експліцитне втрачає власну обмеженість, не спокушається ізолюватися у зарозумілій самодостатності та дозволяє оголосити себе багатством імпліцитного, яке воно містить у собі⁽⁹⁾.

Ба більше, філософське захоплення таємницею, тишею та шифром ризикує стати простою заміною раціоналістичного культу експліцитного та ризикує зберегти за ним усю ностальгію⁽¹⁰⁾. Якщо істина міститься у

parola senza identificarvisi, non è perché, delusa del discorso, ami nascondersi, ma perché nessuna rivelazione degna del nome la esaurisce⁽¹¹⁾. Il pensiero che sfocia inevitabilmente nel *Nichtwissen* è quello che vuol sapere tutto, cioè proprio l'*unwissendes Wissen*, mentre solo *das sich selbst vernichtende Wissen*, cioè un sapere che, conscio dell'inesauribile, dell'*Ueberschwengliches*, sa rinunciare alla propria presunzione, giunge ad essere un *vollendetes Wissen*⁽¹²⁾. Che la rivelazione implichi un'inseparabilità di palesamento e di latenza è innegabile⁽¹⁴⁾, ma il vero fondamento di quel nesso è l'inesauribilità, che impedisce al palesamento, non più alimentato all'origine, di perdersi in un'arrogante esplicitazione, e alla latenza, ormai sottratta al discorso, d'inabissarsi nel mistero⁽¹⁵⁾. L'inesauribilità è ciò per cui l'ulteriorità, invece di presentarsi sotto la falsa apparenza dell'occultamento, dell'assenza, dell'oscurità, mostra la sua vera origine, ch'è ricchezza, pienezza, ridondanza⁽¹⁶⁾: non il nulla, ma l'essere; non *στέρησις, ὑπεροχή*; non l'*Abgrund*, ma l'*Urgrund*; non il *μυστικός Ὑπόφορ τῆς ἀγνωσίας*, ma *ἀνεξιχνίαστον πλοῦτος*; non il misticismo dell'ineffabile, ma l'ontologia dell'inesauribile⁽¹⁷⁾.

7. *Fallimento della demitizzazione:
irrazionalismo della ragione senza verità.*

Ma chi, non pago di queste precisazioni, volesse insistere a demitizzare il pensiero rivelativo, si troverebbe di fronte al vano dilemma di scegliere fra un precario razionalismo e un equivoco irrazionalismo⁽¹⁾. Per un verso si può credere di poter eliminare il mito col logo, senza pensare che questo è il maggiore dei pregiudizi razionalistici⁽²⁾, perché logo e mito hanno funzioni diverse, sí che il primo non può sostituire il secondo, né il secondo può essere considerato come una forma

слові, не ототожнюючись з ним, то це не тому, що розчарована у мовленні істина обирає ховання, а тому, що жодне оприявлення не спроможне її вичерпати⁽¹¹⁾. Мислення, яке неминуче перетворюється на *Nichtwissen*⁵, є таким, що прагне все знати, тобто саме *unwissendes Wissen*⁶, тоді як лише *das sich selbst vernichtende Wissen*⁷, тобто знання, яке, свідоме невичерпного, *Ueberschwengliches*⁸, здатне відмовитися від власної зарозумілості, доходить до того, щоб стати *vollendetes Wissen*⁹⁽¹²⁾. Безперечно, що оприявлення імплікує невіддільність виявлення та приховування⁽¹⁴⁾. Однак справжнім підґрунтям цього зв'язку є невичерпність, яка заважає виявленню, яке вже не живиться з основи, щоб загубитися в зухвалій експлікації, та з латентності, що вже недосяжна для дискурсу, щоби зануритися у таємницю⁽¹⁵⁾. Невичерпність є тим, через що тяглість, замість того щоб презентувати себе під хибною позірністю приховування, відсутності, неясності, унаочнює свою справжню основу, так що вона є багатством, повнотою, достатком⁽¹⁶⁾: не ніщо, а буття; не *στέρησις*, а *ὑπεροχή*; не *Abgrund*¹⁰, а *Urgrund*¹¹; не *μυστικός Ὑπόφορ τῆς ἀγνωσίας*, а *ἀνεξιχνίαστον πλοῦτος*: не містицизм неувизначеного, а онтологія невичерпного⁽¹⁷⁾.

7. *Поразка розміфотворення:
іраціоналізм розуму без істини*

Та якби хтось, – я не відповідаю за ці уточнення, – схотів наполягти на розміфотворенні оприявнювального мислення, то він опинився б перед порожньою дилемою вибору між ненадійним раціоналізмом та неоднозначним іраціоналізмом⁽¹⁾. З одного боку, можна вірити у можливість усунути міф логосом, не вважаючи це припущення одним з найраціоналістичніших передсудів⁽²⁾; бо логос і міф виконують різні функції, при цьому перший не може замінити другого, а

⁵ *Nichtwissen* (нім.) – незнання.

⁶ *unwissendes Wissen* (нім.) – незнатуше знання.

⁷ *das sich selbst vernichtende Wissen* (нім.) – самознищувальне знання.

⁸ *Überschwengliche* (нім.) – надмірне, проте у Парейзоному контексті – невичерпне.

⁹ *vollendetes Wissen* (нім.) – вивершене знання.

¹⁰ *Abgrund* (нім.) – безодня.

¹¹ *Urgrund* (нім.) – першопочаток.

inferiore del primo⁽³⁾: il mito che si lascia distruggere dal logo non è mito, ma logo embrionale, e il logo che vuol distruggere il mito non è logo, ma mito inconsapevole⁽⁴⁾. Per l'altro verso sarebbe assurdo trarre dal carattere per così dire «mitico» del pensiero rivelativo la conseguenza, solo apparentemente più franca e critica, d'una deliberata e programmatica mitologia⁽⁵⁾: ciò significa spostare l'attenzione dalla verità al modo di accedervi, e scambiare per scopo ciò che non può esser che effetto,⁽⁶⁾ col risultato che la parola, non più rivelativa, ma arbitraria e irrazionale, si perde nell'incerta allusività del simbolo e della cifra⁽⁷⁾.

In entrambi i casi si dissocia il nesso originario di persona e verità⁽⁸⁾, o perché, per sfiducia nel pensiero, se ne esaspera l'aspetto personale, chiudendolo nell'incomunicabilità d'un'allegoria o d'un'esperienza⁽⁹⁾, o perché, per superstizione della ragione, si vuol sopprimere l'inesauribilità del pensiero riducendolo sotto l'insegna della perfetta adeguazione e dell'esplicitazione completa⁽¹⁰⁾. Nell'un caso e nell'altro l'esito è in fondo lo stesso, ed è l'irrazionalismo, perché va perduto proprio ciò che preserva il pensiero da una destinazione irrazionale, cioè il suo carattere ontologico, la sua radicazione nella verità⁽¹¹⁾.

Ciò che conta non è la ragione, ma la verità: la ragione senza verità non tarda a sfociare nell'irrazionale, perché è pensiero soltanto storico e tecnico⁽¹²⁾, in cui anche gli aspetti più «teoretici», quali l'interesse puramente culturale della storia delle idee o il rigore strettamente scientifico delle ricerche metodologiche, non resistono a una radicalizzazione⁽¹³⁾ che li spinge inevitabilmente all'esito irrazionalistico d'uno storicismo integrale o d'un esplicito prassismo⁽¹⁴⁾. Dalla giusta necessità di demistificare il pensiero meramente storico ed espressivo non discende dunque per nulla la necessità di demitizzare il pensiero rivelativo⁽¹⁵⁾: ne deriva anzi la consapevolezza che, se non si vuol ridurre il pensiero a puro strumento d'azione o a mera espressione temporale, bisogna preservarne il carattere indivisibilmente personale e ontologico, e ammetterne l'originaria radicazione nella verità⁽¹⁶⁾.

другий годі вважати нижчою формою першого⁽³⁾; міф, який дає себе знищити логосові, не є міфом, а є логосом у зародку, так само логос, який хоче знищити міф, не є логосом, а неусвідомлюваним міфом⁽⁴⁾. З другого боку, було б абсурдним робити з так званого «міфічного» характеру оприявнювального мислення висновок, який лише здається щирішим та критичнішим, про наперед обдуману та запрограмовану міфологію⁽⁵⁾, тобто пересунути увагу з істини на спосіб доступу до неї і сплутати мету з результатом⁽⁶⁾, де, як наслідок, слово, яке більше не є оприявнювальним, а довільним та ірраціональним, розчиняється в непевному натякові символу та шифру⁽⁷⁾.

В обох випадках розірвано первинний зв'язок особи та істини⁽⁸⁾. Це відбувається або через зневіру у мисленні, в якому переважає особистий аспект, обмежений непередаваністю алегорії чи досвіду⁽⁹⁾, або через марновірство розуму, згідно з яким намагаються усунути невичерпність мислення, редукуючи його до гасла досконалої відповідності та повної експлікації⁽¹⁰⁾. В одному і другому випадку результат насправді той самий, це ірраціоналізм, адже втрачено саме те, що забезпечує мислення від ірраціонального призначення, отож втрачено його онтологічний характер, його укоріненість в істині⁽¹¹⁾.

Отже, важить не розум, а істина: розум без істини неодмінно перетвориться на щось ірраціональне, адже йдеться тільки про історичне та технічне мислення⁽¹²⁾, в якому навіть «найтеоретичніші» аспекти, а саме суто культурний інтерес історії ідей або вузьконаукова строгість методологічних досліджень, не витримують радикалізації⁽¹³⁾, яка неминуче штовхає їх до ірраціоналістичного висновку цілісного історизму або експліцитного праксизму⁽¹⁴⁾. Отож із правдивої необхідності розміфотворити суто історичне та виражальне мислення зовсім не впливає необхідності розміфотворити оприявнювальне мислення⁽¹⁵⁾; навпаки, виникає усвідомлення того, що задля запобігання редукції мислення до простого інструменту дії або простого темпорального вираження, конче треба боронити у ньому нерозривно особистий та онтологічний характер і визнавати його первинну укоріненість в істині⁽¹⁶⁾.

8. Servitù nel pensiero tecnico e libertà nel pensiero rivelativo.

Si dirà che in tal modo va perduta la problematicità della natura umana, perché la realtà d'un possesso sicuro e garantito eliminerebbe la precarietà della situazione dell'uomo e il carattere tentativo della sua ricerca⁽¹⁾. Ma l'ontologicità del pensiero e l'inoggettività della verità son ben lontane dall'offrire un possesso così pacifico e incontrastato⁽²⁾, perché piuttosto sollecitano e chiamano in causa la libertà, e la impegnano in una peripezia che, mentre esige il coraggio d'una formulazione personale della verità, conosce il premio della scoperta solo nella misura in cui non ignora il rischio del fallimento⁽³⁾, sí che l'uomo è messo di fronte alle proprie responsabilità, e dev'essere pronto a pagare di persona, perché la sua non è tanto una scoperta quanto una testimonianza⁽⁴⁾. Anzi, rischio coraggio responsabilità son concetti che solo al cospetto della verità hanno un significato⁽⁵⁾, e acuiscono le problematicità dell'uomo, portandola al punto massimo della tensione, e sottraendola alla fredda e impersonale vicenda con cui il pensiero tecnico prova e corregge sé stesso⁽⁶⁾.

Nel pensiero rivelativo protagonista è certamente la verità, che sovraperonale e intemporale grandeggia sull'uomo, e ne reclama il consenso, ne stimola la ricerca, ne sorregge lo sforzo, ne valuta i risultati⁽⁷⁾; ma tutto ciò fa all'interno dell'attività stessa con cui l'uomo la cerca e la formula⁽⁸⁾, sí che si rivolge alla libertà dell'uomo, e mantiene l'uomo nella sua libertà, e non solo gli concede l'iniziativa, ma anzi la reclama e la esige⁽⁹⁾. Nel radicale umanismo del pensiero storico, del discorso strumentale, della ragione tecnica, sembra che il protagonista sia l'uomo, giacché si tratta di pensiero veramente umano, che ha rinunciato alla verità assoluta che esprime situazioni storiche, che agisce su condizioni d'esistenza, che elabora tecniche razionali⁽¹⁰⁾. Ma le costruzioni della ragione privata della verità prendono la mano all'uomo⁽¹¹⁾, e s'ingrandiscono sino a impadronirsene, e a esercitare su di lui un potere immane e terribile, in cui egli è ridotto alla piú mostruosa delle schiavitù⁽¹²⁾.

8. Рабство у технічному мисленні і свобода в оприявнювальному мисленні

Можна сказати, що так мала б зникнути проблематичність людської природи, оскільки дійсність точного та гарантованого володіння усувала б мінливість людської ситуації та випробувальний характер її пошуку⁽¹⁾. Проте онтологічність мислення та необ'єктивувальність істини геть не здатні запропонувати таке мирне та несуперечливе володіння⁽²⁾; адже вони радше передбачають і залучають свободу та змушують її випробувати, вимагаючи сміливості на особисте формулювання істини та винагороджуючи відкриттям лише тією мірою, якою зважено на ризик поразки⁽³⁾; отож людину притягнуто до відповідальності, вона має бути готова платити особисто, бо вона є більше свідком, ніж відкривачем⁽⁴⁾. Ба більше, ризик, сміливість та відповідальність – це ті поняття, що набувають значення лише перед самою істиною⁽⁵⁾, вони загострюють проблематичність людини, доводячи її до максимальної точки напруги, звільняючи її таким чином від холодного та безособового поступування, яким технічне мислення випробує та виправляє саме себе⁽⁶⁾.

В оприявнювальному мисленні головним дієвцем, певна річ, є істина, яка надособистісно та позачасово нависає над людиною, і вимагає від неї згоди, спонукає її до пошуку, підтримує її зусилля, оцінює її результати⁽⁷⁾. Але це все істина робить в межах тієї активності, за допомогою якої людина шукає та висловлює її⁽⁸⁾. Отож істина звертається до свободи людини та утримує людину в її свободі і не просто допускає її ініціативу, а навіть обстоює та вимагає її⁽⁹⁾. Схоже, що у радикальному гуманізмі історичного мислення, інструментального дискурсу та технічного розуму головним дієвцем є людина, йдеться-бо про правдиво людське мислення, що відмовилося від абсолютної істини, яка увиразнює історичні ситуації, впливає на умови існування та розробляє раціональні техніки⁽¹⁰⁾. Але конструкції розуму, позбавленого істини, не коряться людині⁽¹¹⁾ і, зрештою, опановують її та безмірно і страшно владарюють над нею, через що людина потрапляє до найжахливішого рабства⁽¹²⁾.

Certo, l'efficacia del pensiero storico e pragmatico e della ragione tecnica e strumentale è vistosa e appariscente, perché consiste nell'efficienza e nel successo⁽¹³⁾; ma non è questo il metro con cui misurare il pensiero rivelativo: un'idea può essere potente anche se non è parola della verità⁽¹⁴⁾. Anzi, solo le idee forza, i prodotti della ragione storica e tecnica, possono propriamente «aver successo»⁽¹⁵⁾; e lo hanno, ma a patto di esercitare un dominio che asservisce l'uomo⁽¹⁶⁾. La verità ispira gli uomini, le idee se ne impadroniscono⁽¹⁷⁾. La verità trasporta gli uomini, esaltandoli sopra di sé, rendendo anche gli umili capaci di grande cose⁽¹⁸⁾; le idee s'impadroniscono degli uomini, li assoggettano alla realizzazione del loro programma, li riducono a meri strumenti, si tratti dell'eroe cosmico-storico o della massa spersonalizzata⁽¹⁹⁾. Nessuna schiavitù è paragonabile a quella dell'uomo rispetto alle idee ch'egli stesso ha prodotto⁽²⁰⁾: si pensi all'imperio esercitato dalla moda, dal luogo comune, dal culto dell'attualità, dai più diversi conformismi, e soprattutto alla violenza delle lotte ideologiche, del fanatismo politico e religioso, delle guerre cosiddette di religione, e che sarebbe meglio chiamare di superstizione, che della religione è la contraffazione puramente umana⁽²¹⁾.

L'uomo si rende schiavo soltanto di sé e delle proprie idee⁽²²⁾. Ma se l'obbedienza alla ragione privata della verità è la più intollerabile delle tirannidi, nulla di servile nell'obbedienza dell'uomo alla verità⁽²³⁾. In questo caso l'obbedienza coincide con la libertà, perché la verità ispira non domina, stimola non impera, sorregge non assoggetta, è un appello che chiede risposta e testimonianza non un'imposizione che opprime o costringa⁽²⁴⁾, è un richiamo che mette l'uomo di fronte alle sue responsabilità e lo sollecita a compiere liberamente l'atto con cui afferma sé stesso ribadendo il proprio essere, recuperando la propria origine, stringendo indissolubilmente il vincolo di persona e verità: ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς⁽²⁵⁾.

Авжеж, ефективність історичного та прагматичного мислення і технічного та інструментального розуму значна та відчутна, адже вона полягає в продуктивності та успіхові⁽¹³⁾. Але не так слід вимірювати оприявнювальне мислення: ідея-бо може бути потужною, навіть якщо вона не є словом істини⁽¹⁴⁾. Навпаки, самі лише ідеї сили як продукти історичного та технічного розуму можуть «мати успіх»⁽¹⁵⁾ і вони його мають, але за умови домінування, що поневолює людину⁽¹⁶⁾. Істина людей надихає, а ідеї людей підкорюють⁽¹⁷⁾. Істина захоплює людей, підносячи їх над ними самими, роблячи навіть сумирних здатними на великі справи⁽¹⁸⁾. Ідеї опановують людей, підпорядковують виконанню своєї програми, редукують їх до простих інструментів, не має значення, чи йдеться про космічно-історичного героя, чи про безособову масу⁽¹⁹⁾. Жодне рабство годі порівняти з рабством людини щодо витворених нею самою ідей⁽²⁰⁾. На думку спадає влада моди, стереотипів, культу актуальності, різноманітних конформізмів, і насамперед жорстокість ідеологічної боротьби, політичного і релігійного фанатизму, так званих релігійних воєн, які краще було б назвати війнами марновірства і які є винятково людською імітацією релігії⁽²¹⁾.

Людина стає рабою самої себе і власних ідей⁽²²⁾. Але якщо підкорення позбавленому істини розумові є найнестерпнішим з депотизмів, то немає нічого рабського в підкоренні людини істині⁽²³⁾. У цьому випадку підкорення збігається зі свободою, тому що істина надихає, але не домінує, стимулює, але не владарює, скеровує, але не притлумлює, є закликом, який вимагає відповіді та свідчення, а не наказом, який пригнічує та змушує⁽²⁴⁾. Це закликає, який притягує людину до відповідальності та спонукає її вільно здійснювати акт, яким вона стверджує сама себе, підтверджуючи власне буття, відновлюючи власну основу, посилюючи зв'язок особи та істини: ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς⁽²⁵⁾.

Переклад одержаний редакцією 14.10.2011